

Posudek disertační práce Mgr. Víta Schmarce Zem ocele a lyr. Subjekty a ideologie v kultuře českého stalinismu (1948–1953)

Disertační práce Mgr. Víta Schmarce se zabývá jedním z nejkomplicovanějších období moderních českých (literárních či kulturních) dějin; vymezena je poměrně obecně – jak zní podtitul: subjekty a ideologie v kultuře českého stalinismu. Oprávnění hovořit o kultuře českého stalinismu vyplývá z toho, že autor ve své práci věnuje pozornost nejen literatuře, ale i filmu a výtvarnému umění, a to především v podobě ilustrací v dobových periodikách. Přesto by patrně stálo za to, zabývat se širším kulturním horizontem, zejména mám na mysli zvýraznit právě záběr směrem k všem jiným druhům umění, než je literatura, resp. poezie. Chápu ovšem, že pak by se práce neúměrně rozrostla – a že by se v tom případě jednalo spíše o kulturologicky pojatou disertaci.

Vít Schmarc vypráví příběh svého vnímání doby těsně po únoru 1948, někde v pozadí lze rozpoznat otázku, jak došlo k jeho zaujetí tehdejšími způsoby existence a reflexe světa. Této osobní motivaci rozumím a je pro mě svědectvím intelektuálně-emocionální zainteresovanosti autora na tématu. Před několika dny mi citoval po paměti František X. Halas torza své pionýrské básně, kterou napsal v době Stalinova skonu a jež si byl schopen ještě vybavit. A dodal, že kdyby byl o nějakých deset let starší a pocházel z jiné rodiny, s jiným zázemím, mohl být také svazákem i autorem budovatelských veršů a podobně zaměřených textů.

Ve své práci ukazuje Vít Schmarc, že se velmi dobře orientuje v odborné literatuře, především anglicky psané (škoda, že práce ruských autorů jsou zde právě přes anglické překlady), otázky, které si klade, ukazují, že je přemýšlivý, nespokojí se s jednoduchou, rychlou odpovědí, objasňuje čtenáři, ale zejména sám sobě základní pojmy – včetně pojmů ideologie, angažovanost, socialistický realismus, tendenčnost, skutečnost, fikce, mytologizace etc. Při své recepci pojmu ideologie vychází hlavně z pojetí Louise Althussera, stěžejní jsou pro něj i koncepty Slavojě Žižeka, autora, který nabízí velmi inspirativní pohledy na zkoumání problémů moci, totalitarismu, ideologie apod. Vít Schmarc pracuje s teoretickou literaturou přemýšlivě, otevírá mu možnosti myšlení nad problémy, spíše než by v ní nacházel návody k upotřebení a způsoby použití.

Platí to nejen při jeho zkoumání jím zvoleného klíčového problému, tedy bytí jedince ve společnosti, ale i při úvahách o metodě/konceptu/směru/způsobu existování socialistického realismu. Autorovo propojení teoretického uvažování s praktickými ukázkami a příklady (Tarrův film Werckmeisterovy harmonie, obrazy severokorejských malířů) je efektní a přináší

originální možnosti výkladu a reflexe. Na tomto základě vypráví Vít Schmarc poměrně poutavě příběh subjektu v ideologii a ideologie v subjektu.

Teoretická východiska uplatňuje autor při recepci různých materiálů: pojmu socialistický realismus, normotvorné přednášky a knihy Třicet let bojů za českou socialistickou poezii Ladislava Štolla (Vít Schmarc opakovaně mylně uvádí adjektivum v názvu československou – a to i v soupisu literatury, myslím, že v celé práci není název Štollovy knihy ani jednou správně), dále filmu Zítřka se bude tančit všude i básnických knih tzv. svazácké generace – k tomu poznámku: škoda, že stranou zůstaly prozaické texty, další možnost širšího pojetí při zkoumání *kultury* českého stalinismu. Oceňuji interpretaci těchto různých typů textů (případně širších fenoménů), ale zároveň se nemohu zbavit dojmu, že v této části vytváří disertace spíše dojem souboru textů než jednotné práce. Abychom si rozuměli: a priori to neodmítám, opravdu se mi líbí šíře záběru, ale patrně zde došlo k rozvolnění onoho stěžejního tématu práce a pojetí subjektu se stává vágnější (především v kapitole věnované Štollovi). Naopak nejvíce přínosná se mi jeví kapitola nabízející interpretaci poezie pěti českých básníků, v níž je onen prvek subjektu pevný a pomocí něhož nabízí autor další možnost reflexe oficiálně editované pounorové básnické tvorby. Za stěžejní pokládám hledání a nacházení dynamických prvků ve zdánlivě statickém pojetí uměleckého vyjádření, vymezování se vůči omezujícímu ideologickému konceptu, vydírání se z očekávaného a očekávatelného schematismu přelomu 40. a 50. let. Inspirativní je i autorovo pojetí Štollova přístupu jako „jeden z prvních velkých pokusů o modelový domácí derivát master plotu“, v němž Štoll vypráví pomocí této modelové zápletky příběh „bojů“ za českou socialistickou poezii.

Šestá část je věnována fenoménu korejské války, který je nahlížen na základě různých způsobů vyjádření – básnického, žurnalistického i výtvarného (pomocí ilustrací). Toto propojení je opět efektní, avšak nejsem si jist, zda opět nevyznívá spíše jako kapitola do souboru přidaná. (Shodou okolností je jako 6. kapitola označen i závěr, což může vést k podobným úvahám.)

Pro knižní vydání, které předpokládám a jsem mu velmi nakloněn, nabízím následující poznámky:

- celou práci pročíst a upravit a opravit stylisticky („...jimiž je individuum za svou poslušnost odměněno právě možností *postavit* své ‚já‘ nad anonymní masu. Právě ústrojně splynutí člověka a ideologie *postavilo* Kohouta do privilegovaného *postavení*...“, s. 129, zdůraznění mb) i gramaticky, poměrně často scházejí předložky, obvykle jednohláskové, navrhuji vypustit některé fráze a žurnalismy (typu „na druhé

straně barikády“, s. 182), časté jsou i problémy v interpunkci, zejména u vedlejších vět vložených, někdy lze najít i pravopisné chyby (Stalinismus, s. 44, 48, „souhru mechanismů ..., které se podíleli“, s. 60, „aby byly schopni“, ibid., „členem Komunistické strany“, s. 168, film zhlédlo, nikoli shlédlo, dvakrát na s. 184, cíly, na první straně přílohy Československý socialistický realismus dnes);

- je třeba opravit mnohokrát opakovanou zkratku ČSSR, neboť ta je pro období 1948-53 nesprávná, existuje až od roku 1960, v době, již je práce věnována, je to ČSR;

- název Štollovy knihy, jak jsem již uvedl, je Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (resp. poesii), na s. 108 je dokonce uvedeno „30 let bojů o československou poezii“;

- nejsem si jist, zda je obhajitelná formulace: „Najít jednotnou, výstižnou a obecně platnou definici toho, co je socialistický realismus (sic! – interpunkce) jeví se být úkolem nespílitelným“ (s. 40). Proč si Vít Schmarc takový úkol dává? Vždyť je to proti duchu jeho práce, v níž jde cestou proti schematismu, jednoznačnosti a zjednodušování. Zájem o vymezení/definování pojmu socialistického realismu mělo mnoho osob, existují pojetí Štollovo, Kopeckého, Nejedlého, Reimannovo a dalších – a to uvažuji jen o českém prostoru; nabízí se samozřejmě možnost jejich komparace;

- za neudržitelnou považuji myšlenku, že je možno odsunout mimo autorovu pozornost reflexi socialistického realismu 30. let v Československu, neboť „socialistický realismus přijatý v roce 1948 se svého historického předchůdce dovolává pouze zřídka“ (s. 43); domnívám se ostatně, že není ani příliš vhodná formulace „socialistický realismus přijatý v roce 1948“. Projevy uplatňování těchto tendencí lze vidět již před únorem 1948 (teď mám na mysli mezi Květnem a Únorem), nadto by právě bylo zajímavé zkoumat dosah poúnorového pojetí socialistického realismu ze Sovětského svazu a zdrojů domácích, které se samozřejmě rovněž nějakým způsobem odkazovaly k sovětské zkušenosti a inspiraci. Je-li jedna kapitola věnována Štollovi, pak právě tento kritik a ideologický pracovník zasáhl do polemik a diskusí o socialistickém realismu v ČSR ve 30. letech, není možno, podle mě, vstoupit do Štollova vnímání/pojímání socialistického realismu až v roce 1950. Pokládám to za poněkud ahistorické pojetí, autor se ochudil o – podle mě přínosnou – komparaci reflexe sovětského socialistického realismu v Československu v meziválečném a poválečném období. (Je také možno uvažovat o srovnávání Štollova pojetí socialistického realismu ve 30. letech a na přelomu 40. a 50. let.) Zcela se tak vytratila

významná osobnost Nikolaje Bucharina, problematika politických procesů, která měla rovněž vliv na podobu a přijímání socialistického realismu u nás, atd.;

- domnívám se, že vágnost a nedořešenost při definování socialistického realismu (s. 63) je jedním ze symptomů tohoto tématu, že je třeba brát v úvahu i existenci různých pojetí socialistického realismu v Československu, ale i v Sovětském svazu;

- na s. 165 v citátu z Šiktancovy poezie je možno uvažovat o aluzi na Halase, což vyvolává další zajímavé konotace a souvislosti: „Krajino rodná, třeba po slepu / bych si tě našel, když se vracím zpátky. ... Krajino rodná, sem se navrátí / i ten, kdo navždy chtěl tě opustiti.“ (Šiktanc) „Kdyby mi jen oči pro pláč zbyly, já se tam vrátím, já se tam i poslepu vrátím.“ (Halas, Já se tam vrátím...);

- do literatury díky akci Pracující do literatury nevstoupili někteří z autorů, kteří jsou jmenováni na s. 168 (např. Otto Ježek či Marie Dušková), publikovali již v době mezi dvěma světovými válkami, byť knižní publikace vydávají skutečně až nyní.

Disertační práci Víta Schmarce považuji za velmi zdařilou, za inspirativní a inovativní, oceňuji, že je interpretačně pojata, bez ideologických předsudků. Ačkoli pracuje s dnes velmi rozšířenými pojmy, někdy snad i módními (re-prezentace, re-prezentovat, subverzivní a mnoho dalších), je si vědom toho, že se nejedná o normy a totalitárně působící způsoby, ale vnímá je jako jednu z možností vyjádření a pohledu na zvolenou problematiku.

Tato práce splňuje požadavky kladené na práce disertační a doporučuji ji k obhajobě.

V Českých Budějovicích 11. března 2012

doc. dr. Michal Bauer, Ph.D.